

ISTORIJS ŠALTINIŲ TYRIMAI

5

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė

Artūras Dubonis

5

LII
LIETUVIŠKAS
ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIUS 2014

Knygos leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
(Projekto finansavimo sutartis Nr. LIT-8-22)

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus
(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf
(*Kylio universitetas*)

Rimvydas Petrauskas
(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė
(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų

TURINYS

Artūras Dubonis

Pratarmė	9
----------------	---

Straipsniai

Tomas Čelkis

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Vokiečių ordino sienų samprata ir delimitaciniai procesai XIII–XVI a.	11
---	----

Conception of the Frontier between The Grand Duchy of Lithuania and The Teutonic Order and Delimitation Processes in The 13th–16th Centuries.

<i>Summary</i>	40
----------------------	----

Mindaugas Klovas

Privataus dokumento juridinė galia XV–XVI a. pradžioje	43
--	----

Legal Power of a Private Document in The 15th–Early 16th Century. *Summary* ...

Arvydas Maciulevičius

Kodėl 1495 m. iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės buvo išvaryti žydai? Apie žydų išvaymo sąsajas su judaizavimo judėjimu	57
--	----

Why in 1495 Jews were Driven Away from The Grand Duchy of Lithuania?
On The Links of The Eviction of Jews to The Movement of

Judaizing Heresy. <i>Summary</i>	81
--	----

Jonas Drungilas

Pinklės atvykusiai lenkų bajorijai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje 1447–1588 m.: juridinių suvaržymų ištakos, raida ir funkcionavimas	85
--	----

Traps for The Incoming Polish Nobility in The Law of The Grand Duchy of Lithuania in 1447–1588: Origins, Development and Functioning of Legal

Restrictions. <i>Summary</i>	106
------------------------------------	-----

Darius Antanavičius

- Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės asesorių ir reliacijos teismų nutarimų vykdymas Kauno miesto taryboje XVI a. pabaigoje 107
- Pursuance of Assessors' and Relatio Courts' Rulings in Kaunas City Council in The Late 16th Century. *Summary* 145

Inga Ilarienė

- 1388 m.–XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyskupijų viešieji notarai 147
- The Corps of Notaries Public in The Grand Duchy of Lithuania in 1388–16th Century. *Summary* 163

Martynas Jakulis

- Vilniaus katedros kapitulos pajamos XVI a. antroje pusėje–XVIII a. pajamų-išlaidų registru duomenimis 171
- Income of Vilnius Cathedral Chapter in The 16th – Late 18th Century Based on The Data of Income-Expenditure Registers. *Summary* 191

Gražina Sviderskytė

- Kodėl JAV netyrė „Lituanicos“ katastrofos? Teisiniai ir politiniai aspektai „Darius & Girch“ byloje 195
- Why the United States of America did not Investigate The Crash of „Lituanica“? Legal and Political Aspects of The “Darius & Girch” File. *Summary* 212

Šaltinių publikacijos*Олег Луцкевич*

- Орденский экземпляр договора о четырехлетнем перемирии и военной помощи между Великим Княжеством Литовским и Тевтонским орденом (31 октября 1382 г.) 215
- The Order's Copy of The Treaty of Four-Year Peace and Military Assistance between The Grand Duchy of Lithuania and The Teutonic Order (31 October 1382). *Summary* 232

Laimontas Karalius

- 1554 metų Balninkų dvaro valakų matavimo registras 233
- Wallach Measurement Register of Balninkai Estate of 1554. *Summary* 265

Diskusija*Elmantas Meilus*

- 1 – 2 = –1? (Atsakymas į Aivo Ragauskio „diskusiją“) 267
- 1 – 2 = –1? (A Reply to Aivas Ragauskas’ “Debate”). *Summary* 278

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

- Aštuonioliktojo amžiaus šaltinių publikavimas Lietuvoje: pasiekimai ir
 problemos 279
- Publication of Sources of the 18th Century in Lithuania: Traditions and
 Challenges. *Summary* 295

Anotacijos. Recenzijos

- 1413 m. Horodlės aktai (dokumentai ir tyrinėjimai) = Akty Horodelskie z 1413 roku (Dokumenty i studia)*, sudarė / pod redakcją J. Kiaupienė ir L. Korczak; parengė / opracowali J. Kiaupienė, L. Korczak, P. Rabiej, E. Rimša ir J. Wroniszewski (serija: *Lietuvos užsienio politikos dokumentai. XIII–XVIII a.*), Vilnius, Kraków: LII leidykla, 2013. – 543 p. – (*Mindaugas Klovas*) 297

- Луцька замкова книга 1560–1561 рр.*, підготували до видання В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук (serija: *Пам’ятки Української мови. Серія актових документів і грамот*), Луцьк, 2013. – 733 с. – (*Darius Vilimas*) 301

- 1812 metų Lietuvos laikinosios vyriausybės komisijos posėdžių protokolai*, parengė V. Pugačiauskas, Vilnius: LII leidykla, 2012. – 358 p. – (*V. P.*) 304
- Santrumpos 307
- Apie autorius 309
- Autoriams 311
- Guide for Authors 315

VILNIAUS KATEDROS KAPITULOS PAJAMOS
XVI A. ANTROJE PUSĖJE–XVIII A.
PAJAMŲ-IŠLAIDŲ REGISTRŲ DUOMENIMIS

Martynas Jakulis

Įvadas

Poznanės vyskupo Dobrogosto 1388 m. įsteigta Vilniaus katedros kapitula jau per keletą pirmųjų veiklos dešimtmečių buvo gausiai apdovanota Lietuvos valdovo Jogailos, o po to – Vytauto. Vėlesniais laikais kapitulos rėmėjais tapo kilmingieji, aukštoji dvasininkija ir kitų visuomenės sluoksnių atstovai. Dėl gausių dovanojimų kapitulos nuosavybė ypač išaugo XVI a. antroje pusėje–XVII a.¹

Kapitula kaip korporacija turėjo bendrą nuosavybę, kurią sudarė dvi pagrindinės dalys: 1. valdos ar dvarai ir namai Vilniuje, kurie būdavo išdalijami paskiriems korporacijos nariams², 2. *mensa communis* – nuosavybė, iš kurios būdavo gaunamos bendros kapitulos pajamos. Dalis šių lėšų būdavo taip pat išdalijama kapitulos nariams, o kita dalis padengdavo su bendrais kapitulos poreikiais susijusias išlaidas. Kaip tik pajamos, gaunamos iš *mensa communis*, arba bendros kapitulos kaip korporacijos nuosavybės, ir atsispindi Vilniaus katedros kapitulos pajamų-išlaidų registruose³, kurie yra šio straipsnio šaltinių pagrindas.

¹ J. Ochmański, *Powstanie i rozwój latyfundiów biskupstwa wileńskiego (1387–1550): ze studiów nad rozwojem wielkiej własności na Litwie i Białorusi w średniowieczu* (Prace Wydziału Filozoficzno-Historycznego. Seria Historia, nr. 13), Poznań, 1963, p. 97.

² Gausioje lenkų istoriografijoje siūlomas kapitulos nuosavybės modelis, pagal kurį kapitulos nariu tapęs dvasininkas gauna prebendą (*praebenda*), o iš bendros kapitulos kaip korporacijos nuosavybės – prestimoniją (*prestimonium*), – pvz., žr. W. Góralski, *Kapitula katedralna w Płocku XII–XVI w. Studium z dziejów organizacji prawnej kapituł polskich*, Płock, 1979, p. 164–165, 246–247; M. Czyżak, *Kapitula katedralna w Gnieźnie w świetle metryk z lat 1408–1448* (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Wydział Teologiczny. Studia i materiały, t. 64), Poznań, 2003, p. 161. Vis dėlto, neatlikus išsamesnių Vilniaus kapitulos nuosavybės tyrimų, labai sudėtinga pasakyti, ar toks modelis taikytinas ir šiuo atveju, todėl susilaikysime nuo terminų „prestimonija“ ir „prebenda“ vartojimo.

³ Reikia pasakyti, kad registruose tik nuo XVIII a. antros pusės šios pajamos konkrečiai įvardijamos kaip gaunamos *ex bonis mensae* (pvz., LMAVB RS, f. 318–17135), kitais atvejais jos apibūdinamos kaip „pinigai, gauti iš kapitulos nuosavybės ir įvairių valdų“ – *przychod pieniędzy wszelakich z majątnosci y*

Istoriografijoje šie informatyvūs šaltiniai, atspindintys materialinę Vilniaus katedros kapitulos kaip korporacijos gyvenimo pusę, panaudoti menkai. Jie pasitelkti tiriant kai kurias su kapitulos personaline sudėtimi, funkcionavimu ir žemėvalda susijusias problemas. Šie registrai leidžia susidaryti vaizdą, kaip dvasininkų korporacija būdavo aprūpinama materialiai, kaip augo ir buvo administruojama bendra nuosavybė, taip pat kokie veiksniai lemdavo geresnį ar blogesnį kapitulos aprūpinimą konkrečiais metais. Be to, šiuose registruose įamžinti reikšmingesni ekonominio ir politinio gyvenimo įvykiai, kaip kad nederliai, valiutos pokyčiai ar infliacija, karai ir teritoriniai praradimai, su kapitula susijusių miestų – Vilniaus ir Vitebsko – istorijos realijos (gaisrai, epidemijos, priešų antpuoliai) bei šių įvykių įtaka finansinei kapitulos padėčiai.

Straipsnio objektas – Vilniaus katedros kapitulos pajamos iš bendros nuosavybės. Šiame tekste, pasitelkdami pajamų-išlaidų registrus, sieksime aptarti šaltinių sandarą, nustatyti ir išanalizuoti pagrindines pajamų rūšis, įvertinti jų reikšmę bendriems Vilniaus katedros kapitulos finansams. Svarbu iš pat pradžių pabrėžti, kad nesiimsime tirti kapitulos išlaidų – tai jau kito tyrimo tema. Pradinė chronologinė tyrimo riba – XVI a. septintasis dešimtmetis, kadangi nėra išlikusių ankstyvesnių pajamų-išlaidų registrų⁴. Galutinę chronologinę ribą susiejome su 1795 m. ir Abiejų Tautų Respublikos žlugimu. Be abejo, buvo galima pasirinkti ir kur kas vėlesnę datą, vis dėlto laikotarpį nuo 1795 m. iki XIX a. penktojo dešimtmečio, kai buvo nusavinta didžioji dalis katalikų dvasininkijos nuosavybės, mūsų manymu, reikėtų tirti jau kitame – Katalikų bažnyčios ir Rusijos imperijos santykių – kontekste.

Nors kone kiekviename Vilniaus vyskupijai skirtame tyrime užsimenama apie vienokią ar kitokią kapitulos nuosavybę (dažniausiai žemės valdas)⁵, visgi kapitulos finansai XVI–XVIII a. lieka plačiau netyrinėti. Galime paminėti vos kelis mūsų temai artimus tekstus. Pirma tai fundamentalūs Jerzjo Ochmańskio darbai⁶. Nors šios monografijos skirtos Vilniaus vyskupijos istorijai viduramžiais (1387–1550), autorius pateikia labai reikšmingų įžvalgų ir apie kapitulos nuosavybės augimą XVII–XVIII a. Wiolettos Pawlikowskos straipsnyje aptariama Vilniaus kapitulos prokuratoriaus pareigybė XVI a. antroje pusėje⁷. Tekste panaudoti visi pajamų-iš-

dobr roznych wielebney Capityly (pvz., LMAVB RS, f. 43–542) ir pan., tačiau visuose aiškiai nurodoma, kad tai yra kapitulos (kaip dvasininkų grupės) bendros pajamos.

⁴ Iki šio laikotarpio esti labai mažai žinių apie tai, kaip galėjo būti administruojamas bendras kapitulos turtas.

⁵ J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie: od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa djecezji wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, Wilno, 1912; T. Kasabuła, *Ignacy Massalski, biskup wileński*, Lublin, 1998.

⁶ J. Ochmański, *Powstanie i rozwój*. Didžioji dalis tyrimo buvo paskelbta vėliau išleistoje monografijoje J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu: ustrój i uposażenie*, Poznań, 1972.

⁷ W. Pawlikowska, „Prokuratorzy wileńskiej kapituły katedralnej w drugiej połowie XVI wieku“, *Wschodni rocznik humanistyczny*, t. 6, 2009, p. 51–64.

laidų registrai, apimantys XVI a. antrą pusę, vis dėlto tai daryta siekiant atskleisti prokuratoriaus veiklos ypatybes ir atsakyti į kitus su tuo susijusius klausimus. Patys registrai (kaip ir kapitulos finansiniai reikalai XVI a. antroje pusėje) aptarti neišsamiai, nušviečiant tik jų sudarymo aplinkybes ir sandarą, nesiimant atidžiau analizuoti šaltinių duomenis.

Straipsnio šaltinių pagrindą sudaro Vilniaus kapitulos pajamų-išlaidų registrai (toliau tekste ir nuorodose – PIR)⁸, saugomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriaus Vilniaus kapitulos fonde⁹ ir Vilniaus arkivyskupijos dokumentų kolekcijoje¹⁰. Vienintelė žinoma tokio pobūdžio šaltinio publikacija – 1642–1643 m. pajamų-išlaidų registras, paskelbtas Jano Kurczewskio sudarytame šaltinių rinkinyje¹¹. Plačiau šių šaltinių ypatybes aptarsime tolesniuose skyriuose.

Pagrindinius šaltinius papildė vienalaikių šaltinių publikacijos: Vilniaus katedros ir vyskupijos dokumentų kodeksas, atskleidžiantis ankstyvųjų dovanojimų kapitulai aplinkybes¹², taip pat Vilniaus kapitulos posėdžių protokolų (aktų) aprašai, kuriuose esama duomenų apie kapitulos nuosavybę ir jos administravimą¹³, bei 1636 m.

⁸ „Registro“ terminas atrodo tinkamiausias, kadangi didžioji dauguma šių šaltinių vadinami „registrais“ – *regestrum*, *regestrz* ir tik labai nedidelė dalis įvardijama kokiais nors kitais pavadinimais, pvz., *summarysz*.

⁹ LMAVB RS, f. 43, b. 441 (1569–1570); 446 (1573–1574); 451 (1577–1578); 452 (1579–1580); 453 (1580–1581); 454 (1584–1585); 455 (1585–1586); 456 (1586–1587); 457 (1587–1588); 459 (1588–1589); 460 (1589–1590); 464 (1590–1591); 465 (b. 464 tęsinys); 469 (1593–1594); 470 (1594–1595); 479 (1596–1597); 483 (1597–1598); 484 (1598–1599); 485 (1599–1600); 488 (1600–1601); 489 (1601–1602); 493 (1602–1603); 494 (1603–1604); 496 (1604–1605); 497 (1605–1606); 500 (1608–1609); 503 (1609–1610); 504 (1610–1611); 507 (1611–1612); 515 (1614–1615); 521 (1618–1619); 525 (1619–1620); 526 (1620–1621); 530 (1621–1622); 534 (1624–1625); 537 (1626–1627); 538 (b. 537 tęsinys); 539 (1627–1628); 541 (1628–1629); 542 (b. 541 tęsinys); 546 (1631–1632); 550 (1634–1635); 551 (b. 550 tęsinys); 560 (1636–1637); 563 (1639–1640); 567 (1640–1641); 573 (1642–1643); 585 (1647–1648); 592 (1649–1650); 601 (1651–1652); 605 (1652–1653); 647 (1672–1673 arba 1673–1674?); 665 (1681–1682); 673 (1685–1686); 27440 (1693–1694); 691 (1695–1696); 727 (1700–1701); 740 (1709–1710); 756 (1716–1717); 757 (1717–1718); 809 (1725–1726); 899 (1747–1748); 968 (1771–1772); 1128 (1791–1792); 1224 (1794–1795).

¹⁰ LMAVB RS, f. 318, b. 10890 (1724–1725); 12703 (1742–1743); 190 (1743–1744); 173 (1750–1751); 17135 (1752–1753); 17136 (1754–1755); 12782 (1755–1756); 171 (1757–1758); 12783 (1758–1759); 12784 (1770–1771); 176 (1772–1773); 12818 (1773–1774); 12803 (1777–1778); 189 (1779–1780); 12742 (1785–1786); 188 (1786–1787); 174 (1787–1788); 12744 (1788–1789); 169 (1790–1791); 25174 (1793–1794).

¹¹ *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, d. 2: *Źródła historyczne na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych*, oprac. J. Kurczewski, Wilno, 1910, p. 206–246.

¹² *Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis = Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, t. 1, wyd. J. Fijałek, Wł. Semkowicz, Kraków, 1932.

¹³ *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska: w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych*, d. 3: *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*, oprac. J. Kurczewski, Wilno, 1916.

Vilniaus aprašymas, kuriame minimi ir Vilniaus kapitulos jurisdikai priklausantys namai¹⁴.

1. Vilniaus katedros kapitulos pajamų-išlaidų registru sandara

Už Vilniaus katedros kapitulos (toliau – kapitulos) PIR sudarymą buvo atsakingas prokuratorius, renkamas iš kapitulos narių vieneriems metams. Šaltiniuose šie pareigūnai įvardijami kaip *procurator fisci*¹⁵, *prokurator*, kartais – *podskarbi*. Nors apie prokuratorius žinoma iš ankstesnių laikų¹⁶, už ūkinius kapitulos reikalus atsakingo prokuratoriaus pareigybę įtvirtino 1515 m. kapitulos statutas¹⁷. Sudėtinga pasakyti, kas ir kaip prižiūrėdavo bendrą kapitulos turtą iki tol – galbūt tai, kaip ir kitose kapitulose, įėjo į prepozito pareigas¹⁸. Prokuratoriaus rinkimai vykdavo rugsėjo pabaigoje arba spalio pradžioje per generalinę rudens kapitulą – kaip tik tada būdavo tikrinami ir tvirtinami jų sudaryti registrai¹⁹. Sudaryti PIR rudens kapitulos metu parankiausia, mat tuo laiku, nuėmus derlių, būdavo sumokami mokesčiai ir duoklės. Tik vienu žinomu atveju PIR buvo užbaigtas anksčiau: 1723–1724 m. registras buvo patvirtintas gegužės 31 d., nes mirė tuometinis prokuratorius Adomas Kelpinskis²⁰.

PIR struktūra XVI a. antroje pusėje–XVIII a. tik sąlyginai trumpus etapus išlikdavo vienoda ir kito dvejopai²¹. Viena vertus, kito PIR dalių skaičius – nuo XVII a. trečiojo dešimtmečio PIR nelieka dalies, kurioje fiksuotos skolos ir esamas kapitulos išdo likutis. Kita vertus, keitėsi pati pajamų ir išlaidų registravimo forma. Pirmiausia kito pajamų dalies *przychod*, *percepta* rubrikos. Iki XVII a. pabaigos pajamų dalį sudarė dvi pagrindinės rubrikos: 1) pajamų iš įvairių valdų ir objektų (valsčių, dvarų, karčemų, malūnų ir kt.) ir 2) činšą mokančių Vilniaus kapitulos jurisdikos gyventojų sąrašai. Nuo XVIII a. pradžios jau nebelieka jurisdikos gyventojų sąrašų, o amžiaus viduryje atsiranda nauja rubrika – įkeistų valdų ir iš jų kasmet gaunamų palūkanų sąrašai. Tokia pajamų registravimo tvarka išliko iki amžiaus pabaigos.

¹⁴ M. Paknys, „Karaliaus dvarui skirtų namų per valdovo apsilankymą Vilniuje 1636 m. surašymas“, M. Paknys, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius, 2006, p. 78–205.

¹⁵ Taip siekiant atskirti nuo *procurator causarum* – už teisinius kapitulos reikalus atsakingo prokuratoriaus.

¹⁶ J. Ochmański kapitulos prokuratoriumi laiko Jokūbą, kuris Vilniaus vyskupo Andriejaus testamente 1398 m. apibūdinamas kaip *procurator in Ponary*, žr. J. Ochmański, *Powstanie i rozwój*, p. 152.

¹⁷ W. Pawlikowska, *op. cit.*, p. 51.

¹⁸ M. Czyżak, *op. cit.*, p. 215; W. Pawlikowska, *op. cit.*, p. 52.

¹⁹ W. Pawlikowska, *op. cit.*, p. 53.

²⁰ LMAVB RS, f. 318–10890.

²¹ Svarbu pasakyti, kad ankstyviausias registras, apimantis 1569–1570 m. (žr. LMAVB RS, f. 43–441), skirtas tik pajamoms, tačiau sudėtinga teigti, ar tai rodo, kad iki XVI a. aštuntojo dešimtmečio galėjo būti vedami atskiri pajamų ir išlaidų registrai.

Verta atkreipti dėmesį į tai, kad laikui bėgant kito PIR informatyvumo lygis. XVI a. antroje pusėje–XVII a. trečiąjį dešimtmetį pajamų registrai būdavo išsamūs: nurodomas vienos ar kitos valdos, objekto administratorius ar nuomininkas, registruojama, kada gauti pinigai, be to, pasitaiko ir išsamesnių paaiškinimų, kodėl konkrečiais atvejais buvo gauta mažiau pajamų²². Nuo XVII a. pabaigos pajamų sąrašai darosi vis lakoniškesni, o galiausiai nurodomas tik pats objektas ir iš jo gauta pinigų suma. Šią tendenciją atspindi ir sumažėjusi apimtis: XVI a. antroje pusėje–XVII a. pirmoje pusėje pajamoms aprašyti prireikdavo 3–6 lapų, o XVII a. antroje pusėje–XVIII a. šie duomenys sutilpdavo į vieną lapą (rašant abiejose pusėse).

Toliau tekste plačiau nekalbėsime apie kapitulos išlaidas, bet aptarsime ir šios dalies struktūrą. Matyti, kad per visą aptariamą laikotarpį išlaidų dalis išliko detali, kito tik jos rubrikų skaičius, o XVIII a. atsisakyta chronologinės registravimo tvarkos. Pagrindinės kapitulos išlaidos skirstytinos į kelias grupes. Pirmiausia tai įvairios piniginės išmokos kapitulos nariams: a) bendrosios *refectiones*, *refektie*, b) papildomos *consolationes*, *konsolatie*, c) papildomos išmokos už metų ketvirčius *quartualia* ir d) savotiškos kapitulos narių algos *fundusze*. Antrosios grupės išlaidos susijusios su Mišių laikymu: a) išmokos už Mišių laikymą *missalium* ir b) atlygis už metinių minėjimą *anniversaria*, *anniversarze* – įmokas surinkdavo prokuratoriai, kurie paskui ir išdalydavo pinigus už atlaikytas Mišias²³. Trečiajai grupei priskirtinos išlaidos, susijusios su kasdieniais poreikiais: a) išmokos „duonai“ *pro pane, na chleb* ir b) per gavėnią – silkėms *pro halecibus, na sledzie*. Atskirą grupę sudarė įvairios ekstraordinarinės išlaidos įvairiems kapitulos kaip korporacijos poreikiams: nuo algų prokuratoriams ir išmokų kapitulos pasiuntiniams iki išlaidų liturginiams reikmenims atnaujinti, išmaldai ir t. t. XVII a. antroje pusėje išlaidų dalyje atsiranda ir atskira išmaldos *jalmuzna* rubrika. Kapitula remdavo ne tik konkrečius sunkiai besiverčiančius žmones (pirmiausia netekėjusias jaunas moteris), bet ir kitas bažnyčias, vienuolynus bei špitoles. Visgi šios, pagal paprotį nusistovėjusios, sumos per visą laikotarpį kito labai menkai, nepaisant to, kad augo kainos.

1569–1795 m. laikotarpiui priskirtini 82 PIR. Taigi išlikę šaltiniai apima tik dalį viso aptاريو laikotarpio. Be to, beveik trečdalis PIR neturi visų struktūros dalių (bene dažniausiai prarasta kaip tik pajamų dalis). Bendrą PIR skaičių ir būklę apibendrinome toliau pateikiamoje lentelėje.

²² Pavyzdžiui, Špinglių karčemos nuomininkas Laurynas Čižanskis 1603–1604 m. turėjo mokėti 6 kapas mažiau dėl siautuso maro, žr. LMAVB RS, f. 43–494, l. 4.

²³ W. Pawlikowska, *op. cit.*, p. 57. 1653 m. už kanauninko Pauliaus Gurnickio (*Górnicki*) metinių minėjimą buvo surinkta 16 kapų gr., žr. LMAVB RS, f. 43–605, l. 3v.

I lentelė. Bendras PIR skaičius ir būklė

	Bendras skaičius	Pilni	Nepilni	Nepilni (procentais)
XVI a.	17	13	4	23,5 %
XVII a.	36	19	17	47,3 %
XVIII a.	29	24	5	17,2 %
Iš viso:	82	56	26	31,7 %

Tirti PIR yra reprezentatyvūs tik iš dalies, nes suteikia ribotas galimybes naudotis bent kiek gausnesniais ir chronologiškai vientisesniais serijiniais duomenimis, aktualiais statistinei analizei. Bene ilgiausią serijinių duomenų eilę paradoksaliai sudaro ankstyviausi šaltiniai, apimantys 1584–1591 m. laikotarpį. Kitais atvejais vientisi duomenys apima ketverius (1770–1774; 1785–1789) ar penkerius (1600–1605) metus iš eilės.

2. Vilniaus katedros kapitulos pajamos iš valdų

Nieko nuostabaus, kad pagrindinis kapitulos pajamų šaltinis buvo tai, kas agrarinėje visuomenėje laikyta didžiausiu ir patikimiausiu turtu, – žemės valdos (valsčiai ir dvarai). J. Ochmański tyrimai parodė, kad iki XVI a. vidurio vyskupo ir kapitulos valdų santykis buvo maždaug 77,5 % ir 22,5 % (iš viso tuo metu vyskupijai priklausė maždaug 6000 dūmų). Jau nuo XVI a. vidurio kapitulos nuosavybė pradėjo sąlyginai sparčiai didėti, o XVIII a. vyskupo ir kapitulos nuosavybės santykis buvo 55 ir 45 %. Tam įtakos turėjo gausūs užrašymai kapitulai XVI a. antroje pusėje–XVII a.²⁴

2.1. Valdų rūšys

Bendros nuosavybės pagrindą sudarė dvi valdų rūšys: 1. *mensa communis* priskiriamos valdos ir 2. valdos ar dvarai, išdalyti paskiriems kapitulos nariams. Kaip tik pirmosios rūšies valdos sudarė bendros kapitulos nuosavybės pagrindą. Šiai grupei priklausė Strešino²⁵ ir Kameneco²⁶ valsčiai, Pasvalys²⁷, Sorica²⁸ ir Adučiškio valsčius²⁹. XVIII a. viduryje stalo valdomis tapo ir iki tol paskirų ka-

²⁴ J. Ochmański, *Powstanie i rozwój*, p. 97.

²⁵ 1391 m. dovanajo Ldk Jogaila, žr. *KDKW*, nr. 20, p. 33; J. Ochmański, *Powstanie i rozwój*, p. 42.

²⁶ 1415 m. dovanajo Ldk Vytautas, žr. *KDKW*, nr. 67, p. 98; J. Ochmański, *Powstanie i rozwój*, p. 50.

²⁷ 1498 m. dovanotas Ldk Aleksandro, žr. *Kościół zamkowy*, d. 2, p. 166.

²⁸ 1542 m. dovanajo Ldk Žygimantas Senasis, žr. *Kościół zamkowy*, d. 2, p. 165.

²⁹ 1609 m. dovanotas Stanislovo Kiškos, žr. J. Ochmański, *Powstanie i rozwój*, p. 97. Zigmanto Vazos privilegija, kuria patvirtinamas Adučiškio dovanojimas, žr. LMAVB RS, f. 43–3905. S. Pamernecis, „Lietuvos dvarų ūkinė dokumentacija: pajamų–išlaidų knygos XIX a. pirmojoje pusėje (Adučiškio dvaro archyvo pagrindu)“, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 1, sud. D. Antanavičius, D. Baronas, Vilnius, 2008, p. 268–269.

nauninkų valdyti Paneriai³⁰, Bihomlis³¹, Braševičiai³² ir Mažoji Kolpenica³³. Šias valdas administruodavo pats prokuratorius, o jam talkindavo specialiai paskirti pareigūnai – *urzędnik*, – kuriais tapdavo tiek pasauliečiai, tiek dvasininkai³⁴. Šie pareigūnai surinkdavo pinigus ir duokles, vėliau virsdavusias grynaisiais pinigais kapitulos išde³⁵. Taigi nors stalo valdų iš pradžių buvo nedaug, jos buvo stambios ir duodavo ne tik sąlyginai dideles (apie pajamų dydį – tolesniuose skyriuose), bet ir stabilias pajamas. Iš pagrindinių dviejų – Strešino ir Kameneco – valsčių jokių pajamų negauta vos kelis kartus per visą aptariamą laikotarpį³⁶. Kapitulos *mensa communis* taip pat priskiriami ir kiti pajamų šaltiniai – karčemos, malūnai, jurisdikos; apie juos kalbėsime kituose skyriuose.

Antrajai grupei priklausė daug smulkesnių valdų. Jas kapitulos nariai išsidalydavo ir administruodavo patys arba per savo paskirtus pareigūnus³⁷. Formaliai kapitulos nariai turėdavo kasmet mokėti činšą į bendrą kapitulos išdą ir iš jų individualiam išlaikymui paskirtų valdų³⁸, tačiau aiškiai matyti, kad tokios pajamos būdavo ne tik nedidelės, bet ir labai nepastovios. Per visą aptariamą laikotarpį registruose matyti daugiau nei 20 tokių valdų, iš kurių nereguliariai būdavo gaunamos nedidelės pajamos³⁹. Nors šias valdas nuomoti pasauliečiams kapitula uždraudė 1571 m.⁴⁰, visgi per aptariamą laikotarpį aptinkami bent keli atvejai, kai pasaulietis nuomoja vieną ar kitą valdą. Bene geriausias pavyzdys – Mažoji Kolpenica, kurios dalį, vadinamą *Jaroszewska*, kažkoks Andriejus Černikovskis nuomojosi nuo 1609 iki 1629 m.⁴¹

³⁰ 1390 m. dovanoti Ldk Jogailos, žr. J. Ochmański, *Powstanie i rozwój*, p. 42.

³¹ Trusovičių, dovanotų Ldk Vytauto 1396 m., dalis, žr. *Kościół zamkowy*, d. 2, p. 163.

³² 1636 m. dovanotas Alberto Stanislovo Radvilos, žr. J. Ochmański, *Powstanie i rozwój*, p. 97.

³³ 1602 m. gauta mainais už Petro Kvietkovskio kapitulai 1596 m. dovanotą Ostrovito dvarą, žr. *Kościół zamkowy*, d. 2, p. 176.

³⁴ Visi 1786 m. rudens kapitulos metu paskirti stalo valdų administratoriai priklausė kapitulai, žr. LMAVB RS, f. 43–4038.

³⁵ Be tradicinės medaus duoklės iš Ihumeno dvaro, PIR vos keletą kartų užsimenama apie kapitulos pajamas ne pinigais. Pavyzdžiui, 1636–1637 m. Adutiškio urėdas Jokūbas Kochanskis kapitulai pristatė ne tik činšą, bet kartu atsigabeno ir gyvulių bei paukščių, kurie buvo parduoti, o pinigai pateko į kapitulos išdą, žr. LMAVB RS, f. 43–560, l. 1v.

³⁶ Iš Strešino – 1651–1652 m., iš Kameneco – 1755–1756 m.

³⁷ J. Ochmański, *Powstanie i rozwój*, p. 152.

³⁸ K. Lutyński, *Kapitula katedralna w Poznaniu w XVI wieku: organizacja i majątek (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wydział Teologiczny. Studia i materiały*, t. 30), Poznań, 2000, p. 156.

³⁹ Tarp tokių reikėtų paminėti Bokštus, Chodorovką, Čarną, Čižiškes, Dombrovicą, Dubrovlianus, Hanevičius, Horvolą, Konvališkes, Koženį, Adutiškio valsčiaus palivarkus Mirkliškes ir Stajėtiškį, Ožešiškes, Raševą, Rubną, Rukonis, Šilėnus, Varovičius, Chubičą, Voinialgovą ir Žembiną.

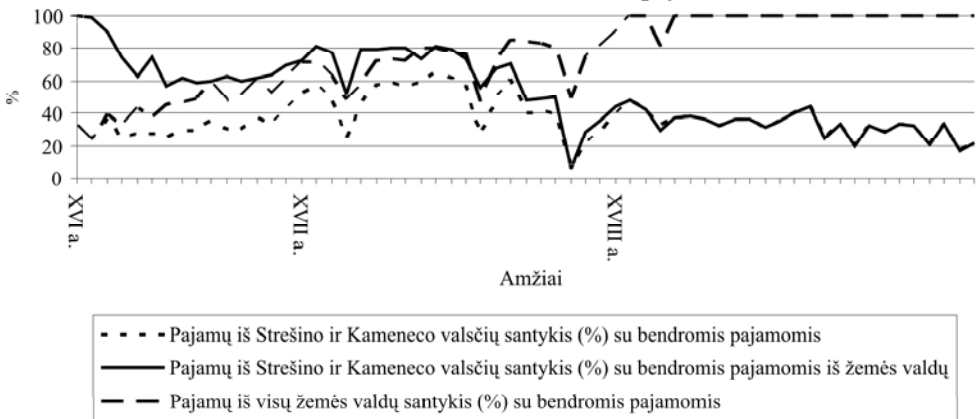
⁴⁰ *Kościół zamkowy*, d. 3, p. 54; J. Ochmański, *Powstanie i rozwój*, p. 152.

⁴¹ LMAVB RS, f. 43–500, 503, 504, 507, 515, 521, 526, 530, 534, 542.

2.2. Pajamų iš valdų dydis

Pajamos, gaunamos iš žemės nuosavybės, per visą aptariamą laikotarpį sudarė didžiąją dalį bendrų kapitulos pajamų. Nuo XVI a. antros pusės iki XVIII a. vidurio šios pajamų rūšies reikšmė pamažu didėjo, o činšas bei palūkanos, gaunamos iš įkeistų žemės valdų, galiausiai virto vieninteliu kapitulos pajamų šaltiniu. Pajamų, gaunamų iš žemės nuosavybės, reikšmės augimas pavaizduotas 1 grafike (turint omenyje šaltinių bazės chronologinį nevientisumą ir kartais keleto dešimtmečių pertrūkius).

1 grafikas. Pajamų iš valdų santykis su bendromis pajamomis; Strešino ir Kameneco valsčių duodamų pajamų reikšmė

Kaip matyti iš 1 grafiko, iki XVII a. pabaigos ypač didelę reikšmę turėjo dvi pagrindinės kapitulos stalo valdos – Strešino ir Kameneco valsčiai. Iš šių valsčių gaunamos lėšos didžiąją dalį aptariamo laikotarpio siekdavo bent apie 30 % bendrų pajamų, o skirtingais periodais – ir 60 %. Šių valdų reikšmė bendroms iš žemės nuosavybės gaunamoms pajamoms taip pat buvo labai didelė – XVI a. antroje pusėje–XVII a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje iš Strešino ir Kameneco neretai būdavo gaunama ir kelis kartus daugiau pinigų nei iš visų kitų valdų kartu sudėjus⁴². Santykis tarp pajamų, gaunamų iš Strešino ir Kameneco valsčių, ir įplaukų iš kitų žemės valdų pradėjo kisti XVII a. pirmoje pusėje, kai kapitula įgijo papildomų žemės valdų, iš kurių ilgainiui pradėtos gauti reguliarios pajamos. Nuo XVII a. pabaigos pajamos iš Strešino ir Kameneco sudarė mažiau nei 50 % visų šios rūšies pajamų. Nepaisant to, per visą aptariamą laikotarpį iš šių valsčių vis tiek buvo gaunamos didžiausios pajamos. Pagal duodamą pelną tik XVII a. pabaigoje Strešinas ir Ka-

⁴² 1601–1602 m. iš Strešino ir Kameneco buvo gauta beveik 4,5 karto daugiau pajamų nei iš visų kitų valdų kartu sudėjus, žr. LMAVB RS, f. 43–489.

menecas pirmąsias pozicijas kartais užleisdavo Soricai, o nuo XVIII a. aštuntojo dešimtmečio – Adutiškio valsčiui⁴³. Dėl kokių priežasčių šių valsčių duodamos pajamos būdavo didžiausios? Tam įtakos galėjo turėti du faktoriai. Viena vertus, tiek Strešinas, tiek Kamenecas buvo dideli valsčiai. Kameneco valsčius 1500 m. apėmė 10 kaimų, kurių vėliau padaugėjo iki 11, o 1545 m. čia buvo 123 dūmai⁴⁴. Be to, ši vietovė buvo tankiau gyvenama⁴⁵. Kaimų Strešino valsčiuje buvo daugiau (14)⁴⁶, o dūmų kur kas mažiau, 1538 m. duomenimis, – 51⁴⁷. Kita vertus, sąlyginai netoli tekantis Dniepras sudarė palankesnes sąlygas prekiauti su kitais LDK regionais. Anot J. Ochmańskio, visa tai leido tiek daugiau uždirbti valsčių gyventojams, tiek sudarė palankesnes sąlygas įsitvirtinti piniginiam činšui⁴⁸.

XVI a. antroje pusėje–XVIII a. ryškėja pajamų iš žemės valdų augimas. Manytume, įtakos turėjo dvi aplinkybės. Viena vertus, augo kapitulos nuosavybė⁴⁹, kita vertus, didėjo činšo ir nuomos kainos. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad iš vienos ar kitos valdos gaunamos sumos retai kada sutapdavo su ankstesnių metų. XVI a. septintąjį–dešimtąjį dešimtmetį gautos įplaukos galėjo skirtis nuo kelių iki daugiau negu pusantro šimto kapų gr. mažiau ar daugiau nei anksčiau. Pavyzdžiui, iš Kameneco ir Strešino 1569 m. gautos 362 kapos gr.⁵⁰, o 1595 m. – jau 800⁵¹ (ankstesniais metais – 864 kapos gr.). Nepaisant tokių svyravimų, bendra tendencija visiškai aiški – iš kapitulai priklausančių žemės valdų surenkamų pinigų sumos tik didėjo, nors tikėtina, kad dalį šio augimo lėmė infliacija. Tas pat pasakytina ir apie XVII–XVIII a. (žr. 1 grafiką, 1 ir 2 priedus). Kadangi šaltiniai chronologiškai nevientisi, nėra galimybių nubraižyti grafiką, iš kurio būtų matyti, kaip kasmet augo arba krito pajamos, gaunamos iš žemės valdų. Kaip pavyzdį pateikiame 2 grafiką, kuriame šie procesai atspindėti labai trumpais, bet chronologiškai vientisais laikotarpiais. Grafiko svyravimai, tikėtina, galėjo būti būdingi ir visam aptariamam laikotarpiui: surenkamos lėšos galėjo ne tik didėti, bet ir mažėti, palyginti su ankstesniais metais surinktomis pajamomis (pavyzdžiui, dėl nederliaus, epidemijų, karų ar kitokių negandų⁵²).

⁴³ 1772–1773 m. iš Adutiškio surinkta 36021 auks., iš Drujos (lokalizuotos už Kameneco pardavimą sumos procentas) – 31500, iš Strešino – 30304 auks., žr. LMAVB RS, f. 318–176, l. 2; 1779–1780 m. atitinkamai 37715 ir 31500 bei 30304, žr. LMAVB RS, f. 318–189, l. 1. Didžiausia suma (32874 auks.) iš Adutiškio gauta 1793–1794 m., kai buvo užimta ir už Dniepro esanti Strešino valsčiaus dalis, žr. *Kościół zamkowy*, d. 3, p. 392; LMAVB RS, f. 318–25174, l. 1v.

⁴⁴ J. Ochmański, *Powstanie i rozwój*, p. 51.

⁴⁵ Ten pat, p. 52.

⁴⁶ Ten pat, p. 74.

⁴⁷ Ten pat, p. 73.

⁴⁸ Ten pat, p. 112.

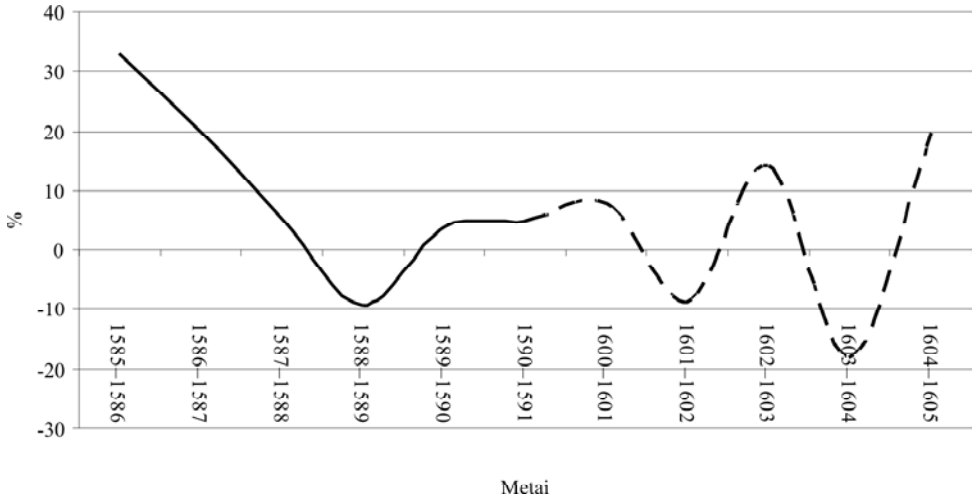
⁴⁹ Nors reikia atsivėlgti ir į tai, kad 1776 m. kapitulos valdos sumažėjo: buvo atplėšta už Dniepro esanti Strešino valsčiaus dalis, Sorica ir Vitebsko karčemos, dėl ko, anot kapitulos, buvo prarasta iki 40 000 auks. metinių pajamų, žr. *Kościół zamkowy*, d. 3, p. 365.

⁵⁰ LMAVB RS, f. 43–441, l. 1.

⁵¹ Ten pat, f. 43–470, l. 4.

⁵² Iš Adutiškio 1685 m. gauta 175 auks. mažiau, nes degė valstiečių namai, žr. LMAVB RS, f. 43–673, l. 1.

2 grafikas. Iš žemės valdų kasmet gaunamų pajamų augimas ir kritimas (1585–1591; 1600–1605)

Nepanašu, kad iki XVIII a. vidurio iš valdų gaunamų pajamų tarifai galėjo būti fiksuoti. Matyt, dėl konkrečios sumos būdavo susitariama kiekvienais metais. Galima paminėti nebent Mažosios Kolpenicos atvejį, kai iš valdos 1620–1637 m. buvo gaunama daugiau ar mažiau stabili 80 kapų gr. suma. Tačiau tai neturėtų stebinti, nes ši valda (tiksliau jos dalis) buvo išnuomota. Bandymai stabilizuoti činšo tarifus matomi XVIII a. antroje pusėje, kai kapitulos išdą iš vienos ar kitos valdos bent keletą metų iš eilės papildydavo arba tokia pat, arba labai nedaug besiskirianti suma. Simptomiška, kad stabilų činšą mokėjo mažesnės valdos, kaip kad Panerių (5000 auks. 1770–1791 m.), Mažosios Kolpenicos (1000 auks. 1752–1759 m.). Kiek leidžia teigti chronologiškai riboti šaltiniai, stabiliausias buvo 1787–1791 m. periodas, kai iš visų valdų kasmet buvo surenkama ta pati suma. Galbūt toks pajamų fiksavimas rodo ūkio stabilizavimąsi po sąlyginai ilgo laikotarpio, kai nebebuvo patirta didesnių nuostolių dėl karų ar epidemijų. Kita vertus, stabilizuotas ir vietinės valiutos santykis su kitomis valiutomis, tad pavyko paprasčiau nustatyti vienodą tarifą. Be to, tai galbūt ir kapitulos ūkio „biurokratizacijos“ atspindys, kai silpnėja asmeniniai ir vis labiau įsitvirtina pareigybiniai ryšiai ir lieka vis mažiau galimybių tarpasmeniniams susitarimams vienais ar kitais metais mokėti mažiau pinigų.

Iš žemės valdų gaunamo činšo sumos gerokai pakito 1770–1771 m. Kadangi nėra nė vieno PIR iš 1759–1770 m. laikotarpio, sudėtinga pasakyti, ar činšo sumos dėl kokių nors priežasčių padidėjo kaip tik 1770–1771 m., ar tokį lygį pasiekė pamažu. Tikėtina, kad įtakos galėjo turėti 1766 m. Varšuvos seimo nutarimai, kuriais

nustatyta nauja pinigų vertė ir santykis su kitomis valiutomis⁵³. Šiuos pokyčius apibendrinome 2 lentelėje.

2 lentelė. Pajamos iš valdų 1758–1759 ir 1770–1771 m. (kainos auks.)

	Strešinas	Kamenecas	Paneriai	Adutiškis	Sorica	Druja	Pasvalys	Braševičiai	Bihomlis	Mžoži Kolpenica
1758–1759	30000	15000	1200	8000	11500	700	8000	3800	8000	1000
1770–1771	50479	22000	5000	20621	17000	700	11114	5342	12224	1400
Padidėjimas, procentais	41	32	76	61	32	0	28	29	35	29

Kaip matome, labiausiai išaugo sumos, surenkamos iš Panerių, Adutiškio ir Strešino, tuo tarpu kitos sumos didėjo beveik vienodai. Po 1770–1771 m., nepaisant didesnių ar mažesnių svyravimų, iki pat laikotarpio pabaigos gaunamos sąlyginai nedaug besiskiriančios sumos, tad, manytume, tai nebuvo trumpalaikis kokių nors išskirtinių aplinkybių nulemtas pokytis.

Turime labai nedaug duomenų, kaip kapitulos ūkį paveikė XVII a. vidurio negandos. Kaip matome iš 3 priedo, būtent 1647–1648⁵⁴ ir 1652–1653 m.⁵⁵ kapitulos ūkis patyrė didžiausius sukrėtimus, o neigiamas balansas buvo didžiausias. Nors 1649–1650 m. pajamos dar gerokai viršijo išlaidas, 1651–1652 m. iš Kameneco jau gauta gerokai mažiau pajamų, o iš Strešino – apskritai nieko⁵⁶. Šaltinių ribotumas neleidžia sužinoti, kaip kapitulos ūkį paveikė karas su Maskva ir Švedija, kaip galėjo atsiliepti visą Europą 1652–1653 m. palietęs nederlius⁵⁷. Vis dėlto šiek tiek paaiškina 1683 m. spalio 18 d. kapitulos posėdžio protokolas⁵⁸. Dar tada, praėjus daugiau nei 20 metų po karo, buvo skundžiamasi dėl prieš padarytos žalos ir labai sumažėjusių pajamų⁵⁹.

Dėl chronologinio šaltinių nevientisumo sunku pasakyti, kaip materialinę kapitulos padėtį paveikė XVIII a. pirmąjį–antrąjį dešimtmetį vykę karo veiksmai ir siautęs maras. Po 1700–1701 m., kai kapitulos išlaidos gerokai viršijo pajamas, iki 1709–1710 m. neturime jokių žinių apie kapitulos pajamas. Tik iš kapitulos posėdžių

⁵³ *Volumina Legum*, t. 7, Petersburg, 1860, p. 198–200.

⁵⁴ LMAVB RS, f. 43–585.

⁵⁵ Ten pat, f. 43–605.

⁵⁶ Ten pat, f. 43–601, l. 1.

⁵⁷ G. Parker, L. M. Smith, „Introduction“, *The General Crisis of the Seventeenth Century*, second edition, ed. by G. Parker and L. M. Smith, London and New York, 1997 (1978), p. 10.

⁵⁸ *Kościół zamkowy*, d. 3, p. 250.

⁵⁹ Ten pat, p. 250.

protokolų sužinome, kad daug vargo turėjo sukelti kariuomenių judėjimas. 1702 m. spalį kanauninkas Volfas (*Wolff*) buvo išsiųstas pas karalių prašyti globos ir pagalbos dėl saksų ir vietinės kariuomenės padarytų skriaudų bažnytinėms valdoms⁶⁰. 1703 m. saksų kariuomenė pridarė didelių nuostolių Adutiškio valdoms⁶¹. 1711 m. gegužę patvirtinto 1709–1710 m. registro duomenimis, padėtis nebuvo labai bloga – išlaidos viršijo pajamas 6,6 % (žr. 3 priedą)⁶². Padėtis neatrodė bloga ir vėlesniais laikotarpiais: 1716–1717 m. užfiksuotos gerokai išlaidas viršijančios pajamos, o 1717–1718 m. pajamų gauta tik 8 auksiniais mažiau nei išlaidų. Galbūt galima atsargiai teigti: nepaisant kur kas daugiau aukų (bent jau miestuose) nusinešusio maro⁶³, XVIII a. pradžioje kapitulos ūkis nepatyrė tokių didelių sukrėtimų kaip XVII a. viduryje.

2.3. Pajamos iš palūkanų

Nuo XVIII a. vidurio registruose atsiranda nauja rubrika – metinės pajamos, gautos iš įvairiose valdose išnuomotų sumų – *tabula importantiarum ex bonis, in quibus sunt summae locatae* – palūkanų. Pavyzdžiui, 1750–1751 m. nuo kanauninkui Adomui Bialozorui Bokštuose paskolintų 43 000 auks. gauta 3010 auks., tai yra 7 %⁶⁴. 1787–1788 m. iš Dombrovicos Sapiega (greičiausiai Aleksandras Mykolas) sumokėjo 14 140 auks.⁶⁵ Ši pajamų rūšis dažniausiai duodavo nuo 16 % iki kiek daugiau nei 20 % metinių pajamų, nors keletą kartų viršijo ir 30 %. 1787–1788 m. tokios pajamos sudarė 30 %⁶⁶, o 1790–1791 m. – 35,2 % bendrų pajamų⁶⁷. Įtakos turėjo tai, kad tais metais pajamos iš Drujos, kur buvo lokalizuoti, pardavus Kameneco valsčių, gauti 450 000 auks., buvo įrašytos ne, kaip įprasta, į pajamų iš valdų, bet į pajamų iš palūkanų rubriką. Šiais dviem atvejais vien pinigai, gauti iš Drujos, sudarė atitinkamai 20 ir 21,7 % bendrų kapitulos metinių pajamų.

3. Karčemų nuoma

Iš karčemų nuomos gaunamos lėšos iki XVII a. antros pusės dažniausiai sudarydavo apie 20–30 %, o kartais ir kiek daugiau bendrų kapitulos pajamų. Paskutinį kartą už karčemų nuomą gauti pinigai paminimi paskutiniame išlikusiame XVII a.

⁶⁰ Ten pat, p. 276.

⁶¹ Ten pat.

⁶² LMAVB RS, f. 43–740.

⁶³ A. Karpiński, *W walce z niewidzialnym wrogiem. Epidemie chorób zakaźnych w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku i ich następstwa demograficzne, społeczno-ekonomiczne i polityczne*, Warszawa, 2000, p. 193–195, 332–334.

⁶⁴ LMAVB RS, f. 318–173, l. 1.

⁶⁵ Ten pat, f. 318–174, l. 3.

⁶⁶ Ten pat, f. 318–174, l. 2–3.

⁶⁷ Ten pat, f. 318–169, l. 1v–2.

registre, o XVIII a. PIR šios rūšies pajamos jau neminimos apskritai. Greičiausiai karčemos buvo išdalytos kapitulos nariams, tad į bendrą išdą tokios pajamos nebepatekdavo⁶⁸. XVI a. antroje pusėje–XVII a. PIR minimos 7 karčemos (tiek miodaus – *miodowe*, tiek degtinės – *gorzalne*). Didžiausias reguliarias pajamas duodavo Vitebske veikusios karčemos, kurios kartu su Vitebsko parapija 1558 m. atiteko kapitulai⁶⁹. Taip pat reikšminga Špinglių karčema, kurią 1535 m. dovanojo Vilniaus burmistro Mikalojaus Prokopovičiaus našlė Darata⁷⁰. Iš šiosios buvo gaunamos, nors ir nedidelės, tačiau pastovios pajamos. Skirtingais laikotarpiais minimos ir pajamos iš karčemų kitose kapitulos valdose – Paneriuose, Pasvalyje, Strešine. Keletą kartų paminėtos Soricos (1651–1653 m.⁷¹) ir Braševičių (1636–1637⁷², 1652–1653 m.⁷³) karčemos. Tikėtina, kad šiųjų pajamos į kapitulos išdą patekdavo dažniau, tačiau tikriausiai būdavo įskaičiuojamos į bendras pajamas⁷⁴.

Nuo gamtos sąlygų mažiau priklausoma karčemų veikla, tikėtina, leido kur kas lengviau prognozuoti galimą gauti pelną, todėl nuo XVI a. devintojo dešimtmečio galime matyti fiksuotas įmokas už Vitebsko ir Špinglių karčemų nuomą. Vitebsko karčemų nuoma iki XVI a. devintojo dešimtmečio atnešdavo apie 300 kapų gr. kasmet, o po to pradėta mokėti stabili 800 kapų gr. suma. Šios lėšos patekdavo į kapitulos išdą per keturis mokėjimus, o pusė pinigų būdavo skiriama išlaikyti kapitulos samdomiems vikarams Vitebske⁷⁵. Tokia stabili nuomos kaina išsilaikė iki XVII a. pradžios. Vėliau, kaip galima spręsti iš chronologiškai nevientisų šaltinių, nuomos kaina svyrudavo (žr. 3 grafiką).

Iš grafiko matyti, kad XVII a. pirmąjį–trečiąjį dešimtmečiais nuomos kaina gerokai krito. Ypač mažai pajamų gauta 1614–1615 m., kai kapitulos išdą papildė vos 160 kapų gr. Tais metais kapitula turėjo sumažinti nuomos kainą dėl kazokų Vitebsko apylinkėse padarytos žalos⁷⁶. Nors vėliau iš Vitebsko karčemų gaunamos pajamos pradėjo augti, XVI a. devintojo dešimtmečio lygis buvo pasiektas tik 1624–1625 m. Dar daugiau pajamų į kapitulos išdą patekdavo amžiaus viduryje. Nepaisant gaunamų sumų augimo, jos sudarydavo kur kas mažesnę bendrų pajamų dalį nei XVI a. antroje pusėje, nes tada gerokai padidėjo iš žemės valdų gaunamos

⁶⁸ Kad karčemų nuoma tebeduodavo pajamų ir XVIII a., patvirtina jau minėtoji žinutė iš 1776 m. kapitulos posėdžio, kai buvo skundžiamasi, kad kartu su Sorica ir dalimi Strešino valsčiaus buvo prarastos ir Vitebsko karčemos, žr. *Kościół zamkowy*, d. 3, p. 365.

⁶⁹ R. Bružaitė, *Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų parapiinė dvasininkija XV–XVI a. trečiajame ketvirtyje*. Daktaro disertacija, Vilnius, 2012, p. 34.

⁷⁰ Dėl to kartais įvardijama kaip „vaito“ – *woytowska*, žr. J. Ochmański, *Powstanie i rozwój*, p. 94.

⁷¹ LMAVB RS, f. 43–601, l. 1; ten pat, f. 43–605, l. 1v.

⁷² Ten pat, f. 43–560, l. 1v.

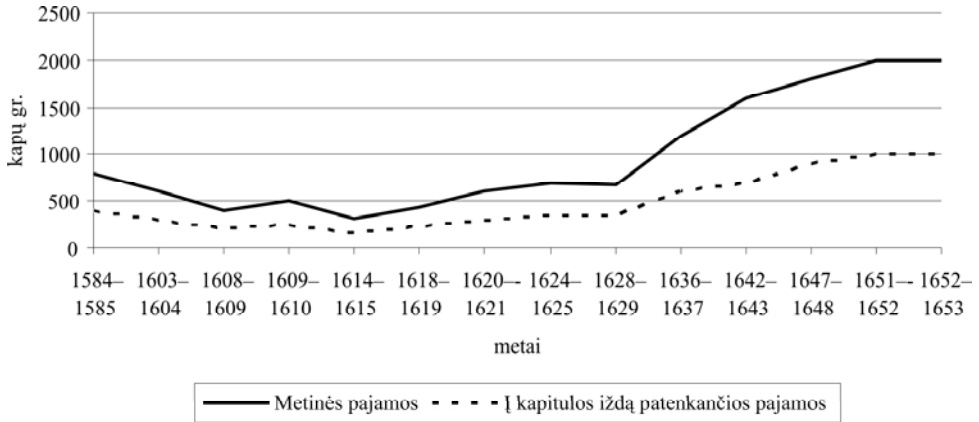
⁷³ Ten pat, f. 43–605, l. 2.

⁷⁴ Aduiškio karčemos nuomininkas minimas 1703 m., žr. LMAVB RS, f. 43–228, l. 80.

⁷⁵ R. Bružaitė, *op. cit.*, p. 34.

⁷⁶ LMAVB RS, f. 43–515, l. 3v.

3 grafikas. Vitebsko karčėmų nuomos kainos kaita
XVI a. devintąjį dešimtmetį–XVII a. viduryje

pajamos. Šių trijų karčėmų (prie pilies, prie Vitbos ir Ručajos (?) upių) pelningumą nulėmė privilegijuotas statusas, kadangi pagal 1503 m. Ldk Aleksandro privilegiją visame Vitebske negalėjo būti kitų karčėmų⁷⁷. Tiksliai nežinoma, ar ir vėlesniais amžiais karčėmos veikė be konkurencijos, bet, manytume, daug pasako tai, kad Vitebsko karčėmos ir XVIII a. antroje pusėje buvo minimos kaip kapitulai svarbus pajamų šaltinis. Kita vertus, reikšminga ir tai, kad šių karčėmų nuomininkais tapdavo turtingesni žmonės, kurie galėdavo stabiliau mokėti nuomą, kaip, pavyzdžiui, Vitebsko vaivados (Leonas Sapiega ir Jonas Zaviša).

Iš Špinglių karčėmos nuomos gaunama 30 kapų gr. suma nekito nuo XVI a. devintojo dešimtmečio iki pat XVII a. ketvirtojo dešimtmečio, kai išaugo iki 80 kapų gr. Nors registruose galima matyti ir mažesnes sumas, iš prokuratoriaus pastabų aišku, kad pati nuomos kaina nekito⁷⁸.

Karčėmų veiklą trikdydavo trys didžiosios negandos – badas, karas ir maras. Pavyzdžiui, 1602–1603 m. tuometinis Vitebsko karčėmų nuomininkas kažkoks ponas Gonsievskis (*Gąsiewski*, galbūt Aleksandras Gosievskis?) buvo apskritai atleistas nuo dviejų ketvirčių mokėjimo dėl nederliaus⁷⁹, o už pirmą ketvirtį reikėjo mokėti 80 kapų gr. mažiau dėl kazokų padarytų nuostolių⁸⁰. 1642–1643 m. tų pat karčėmų nuomininkas Steponas Piotrovičius mokėjo 200 kapų gr. mažiau, „kadangi nebuvo pelno dėl blogo derliaus ir žmonių skurdo“⁸¹. Tuo tarpu 1603–1604 m. Špinglių

⁷⁷ *KDKW*, nr. 558, p. 663.

⁷⁸ Pavyzdžiui, 1586 m. surinkta 23,5 kapos gr. ir pabrėžta, kad nuomininkas Kačkovskis lieka skolingas dar 6,5 kapos, žr. LMAVB RS, f. 43–456, l. 5.

⁷⁹ LMAVB RS, f. 43–493, l. 2v.

⁸⁰ Ten pat, l. 3.

⁸¹ Ten pat, f. 43–573, l. 1v.

karčemos nuomininkas L. Čižanskis vietoje 30 kapų gr. turėjo sumokėti 24 dėl siautusio maro⁸². Kapitulai taip pat tekdavo kompensuoti ir karčemų remonto išlaidas: 1610 m. Špinglių karčemos nuoma buvo sumažinta 8 kapomis dėl to, kad L. Čižanskis remontavo pastatus.

4. Jurisdika Vilniuje

Kapitulai priklausė antra pagal dydį (po magistrato) jurisdika Vilniuje⁸³, jos kilmė kol kas nėra aiški. Paskutinį kartą gyventojų *ex domibus Venerabilis Capituli* mokamas činšas paminimas 1693–1694 m. registre⁸⁴. XVIII a. apie šias pajamas neužsimenama – greičiausiai, kaip ir karčemos, jurisdika buvo padalyta kapitulos nariams, kurie gautas pajamas pasilikdavo sau. Kaip matyti iš 1610 m. jurisdikos aprašymo⁸⁵ ir 1636 m. Vilniaus namų surašymo⁸⁶, kapitulos jurisdika buvo didesnė, nei atsispindi PIR. Taigi akivaizdu, kad bendrą kapitulos išdą papildydavo činšas tik iš dalies jurisdikos. Toliau tekste „jurisdika“ įvardysime būtent tą dalį, kuri minima PIR, o ne visą kapitulos jurisdiką apskritai.

Anksčiausiame PIR minimi namai penkiose gatvėse: Pilies, Skapo, Bernardinų (einant nuo pilies link Bernardinų vienuolyno), už Bernardinų tilto (Užupyje) ir palei anuometinę Vilnelės vagą link Šv. Marijos Magdalenos bažnyčios ir špitolės (Šv. Marijos Magdalenos skersgatvis)⁸⁷. 1573–1574 m. činšą kapitulai pradėjo mokėti ir gatvės, vedančios link Karališkojo malūno *platea ad regium molendinum*, gyventojai⁸⁸, o XVII a. penktąjį dešimtmetį – Jopo [Preitfuso] (*Jopowa*) gatvėje gyvenęs žmogus. Iki XVI a. devintojo dešimtmečio gatvių pavadinimai minėti kartais ir surašomi tik činšą mokantys gyventojai ar per kurį laiką atsiradę namų pavadinimai, kilę iš savininkų pavardžių⁸⁹. 1584–1585 m. registre jau aiškiai išvardijami kiekvienos gatvės gyventojai, mokantys činšą. Daugiausia tokių žmonių gyveno Skapo gatvėje – 9–11. Antras pagal dydį buvo Šv. Marijos Magdalenos skersgatvis – čia pinigai buvo renkami iš šešių namų, Bernardinų – 5, Karališkųjų malūnų – 4, Užupio – 3, Pilies – 2. Taigi iš viso činšą mokėdavo 29–31 gyventojas⁹⁰. Činšas buvo mokamas tiek už kapitulai

⁸² Ten pat, f. 43–494, l. 4.

⁸³ M. Paknys, „Įvadas“, M. Paknys, *Vilniaus miestas*, p. 23.

⁸⁴ LMAVB RS, f. 43–27440, l. 3.

⁸⁵ Ten pat, f. 43–506, l. 1–1v. Minima daugiau namų Pilies g., taip pat PIR neminimos pajamos iš Antakalnio ir Šv. Jono gatvės. Taip pat žr. *Kościół zamkowy*, d. 2, p. 343.

⁸⁶ M. Paknys, „Karaliaus dvarui skirtų namų“, p. 170–179.

⁸⁷ LMAVB RS, f. 43–441, l. 2v–3v.

⁸⁸ Ten pat, f. 43–446, l. 4v.

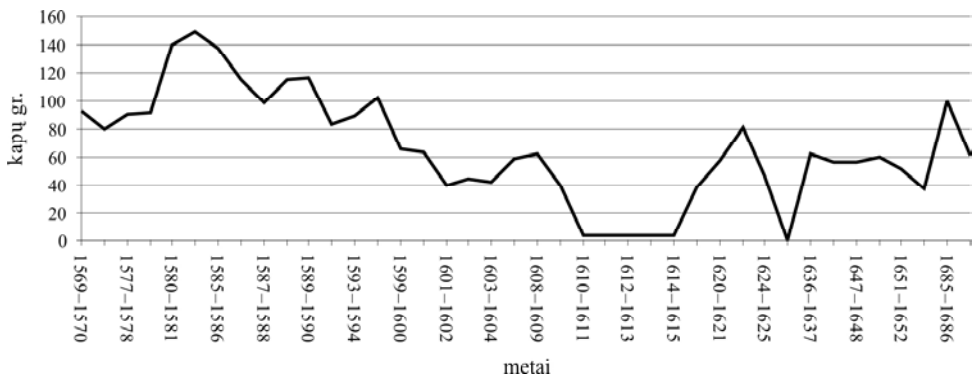
⁸⁹ „Frončkienės“ – *Frączkowiec* – name gyveno Baltazaras Topiševskis, žr. LMAVB RS, f. 43–452, l. 5.

⁹⁰ Ne visada vienam činšo mokėtojui priskirtinas vienas namas. Kai kurie turėdavo po pusę namo, kaip kad, pavyzdžiui, Užupyje gyvenę Laurynas ir Jokūbas, žr. LMAVB RS, f. 43–881, l. 5. Tuo tarpu balnius Urbonas turėjo du namus Skapo gatvėje, žr. ten pat, l. 4, 5.

priklausančius namus, tiek už sklypus, kuriuose gyventojai būdavo pasistatę nuosavus namus. Kasmet sumokamos sumos skyrėsi, tai priklausė nuo gatvės, kurioje stovėjo namas. Nenuostabu, kad brangiausiai atsieidavo namai, stovėję Pilies gatvėje. Viena vertus, tai buvo pagrindinė miesto arterija, kita vertus, ir namai (greičiausiai) buvo mūriniai. Vėlyvųjų viduramžių ir ankstyvųjų naujųjų laikų miestų sociotopografijai įprasta tai, kad pagrindinės gatvės buvo laikomos prestižiškesnėmis nei šalutinės ar priemiesčiai⁹¹, o tai atsispindėdavo ir kainose. Palyginimui: 1585–1586 m. Pilies gatvėje gyvenęs Jonas Kiaula (*Kiewło*) sumokėjo 10 kapų gr., tuo tarpu Užupio gyventojas Petras – 2 kapas gr.⁹²

Apskritai iš jurisdikos gaunama suma, palyginti su kitomis pajamų rūšimis, buvo nedidelė. Didžiausia – 150 kapų gr. – suma surinkta 1584–1585 m.⁹³ Iš vėlesnių duomenų aiškiai matyti, kad šios rūšies pajamų laikui bėgant buvo gaunama vis mažiau (žr. 4 grafiką).

4 grafikas. Pajamos iš kapitulos jurisdikos Vilniuje (1569–1694)

Pajamos iš jurisdikos 1584–1585 m. sudarė beveik 8 % bendrų pajamų, o 1651–1652 m. nesiekė ir 0,3 %. Be to, iš jurisdikos surenkamos sumos nebuvo stabilios, nors pats tarifas kito nedaug. Tam įtakos turėjo keli veiksniai. Manytume, bene reikšmingiausias buvo gyventojų nemokumas. Kone kiekvienais metais registruose minimi įsiskolinę asmenys, kai kurie iš jų – ne už vienerius metus (kiekvienoje gatvėje bent po vieną ar du). Pavyzdžiui, brangiausiai apmokestintame name Pilies gatvėje gyvenęs J. Kiaula kone nuolat minimas kaip skolininkas, neretai – po trejus metus iš eilės. Apskritai visa suma iš Pilies gatvės namų būdavo sumokama itin

⁹¹ Žr. J. Wiesiowski, *Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania (Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk. Wznowienia, t. 4)*, Poznań, 1997, p. 239–246.

⁹² LMAVB RS, f. 43–455, l. 10, 11.

⁹³ Ten pat, f. 43–454, l. 9–10v.

retai. Kokių nors drastiškų priemonių prieš nemokius jurisdikos gyventojus, atrodo, nebuvo imamasi. Galima paminėti tik vieną atvejį, kai 1591 m. už ilgalaikius įsis-kolinimus iš spynininko Petro buvo atimtas namas Užupyje⁹⁴.

Iš jurisdikos gyventojų surenkamų pajamų svyravimui daug įtakos turėdavo ir miestą ištikdavusios negandos – gaisrai ir epidemijos. Gaisrui nusiaubus kurią nors jurisdikos dalį, kapitulai tekdavo bent keletą metų neimti jokių mokesčių, kad žmonės galėtų lengviau atstatyti namus. Per 1610 m. didįjį Vilniaus gaisrą, kai, anot tada Vilniuje buvusio italų kunigo Alessandro Cilli'o, „namai buvo taip sudegę, kad daugelis nepažindavo savo sklypo“⁹⁵, sudegė visi kapitulos jurisdikai priklausę namai, nenukentėjo tik Užupio gyventojų būstai. Kapitula turėjo atleisti padegėlius nuo činšo visiems penkeriems metams, tad iki pat 1615 m. išdą papildydavo vos 4 kapos gr. per metus. Gyventojai nuo viso ar dalies činšo būdavo atleidžiami ir kilus epidemijoms. Pavyzdžiui, 1624–1625 m. miestą siaubiant marui, visi kapitulos jurisdikos gyventojai buvo atleisti nuo pusės činšo⁹⁶.

Mažesnę činšą mokėdavo ir tie, kurie imdavosi remontuoti kapitulai priklausančių namų. Pavyzdžiui, Skapo gatvėje gyvenusi Viktorinienė (*Victorzinowa*) už 1588–1589 m. turėjo sumokėti viena kapa gr. mažiau, kadangi remontavo namą⁹⁷. Bent keleriems metams nuo činšo buvo atleidžiami ir tie, kurie apsiimdavo apleistame sklype statyti namą, kaip kad druskiai Andriejus ir Petras; jiems činšo mokėti nereikėjo 3 metus⁹⁸.

5. Kiti pajamų šaltiniai

Iki XVII a. pabaigos PIR minimi ir kitokie kapitulos pajamų šaltiniai, kurie duodavo nors ir reguliarių, tačiau labai nedidelių, pajamų. Šie šaltiniai skirstytini į dvi pagrindines grupes: 1) įvairūs mokesčiai ir 2) gamtinių ir ūkinių objektų nuoma. Kapitulos išdą kasmet papildydavo bent kelių rūšių įmokos. Vilniaus vyskupai kiekvienais metais mokėdavo fiksuotą mokesį iš Ihumeno valdų. Iš pradžių būdavo mokama po 40 kapų gr. ir pridedama medaus, o vėliau – 500 auks. Iki XVII a. vidurio registruose minimas ir 31 kapos gr. mokestis iš Vasilkovo miestelio – taip katedra turėjo būti aprūpinama vašku. Į kapitulos išdo suvestines patekdavo įvairūs kapitulos narių mokami mokesčiai. Naujieji kanauninkai turėdavo sumokėti *cappalia* – apie 5 kapos gr. siekusį mokesį. Dažnai minėtos ir didesnės ar mažesnės įmokos

⁹⁴ LMAVB RS, f. 43–464, l. 3v–4: „Przi Piotru sliosarzu z domu za rok 88 gr. 27, za rok 89 y 90 kop 4. To y teraz zостаie, dla czego ten dom iest odienty y teraz pusto stoi“.

⁹⁵ „Du liudijimai apie 1610 m. didįjį Vilniaus gaisrą“, vertė R. Janonienė, M. Čiurinskas, *Naujasis židimys-Aidai*, nr. 11, 2006, p. 454.

⁹⁶ LMAVB RS, f. 43–534, l. 3–4v.

⁹⁷ Ten pat, f. 43–459, l. 5v.

⁹⁸ Ten pat, f. 43–488, l. 4v.

už aniversarijų minėjimą, kurių ypač padaugėja XVII a. viduryje, galbūt veikiant ir Baroko epochos dvasingumui.

Turima žemės nuosavybė leisdavo kapitulai – bent jau kartais – gauti papildomų pajamų ir iš kitų objektų, esančių tose valdose. Kažkoks Jonas Podovskis kelis kartus mokėjo kapitulai už pelenus ir potašą, kuriuos išgavo Strešino girioje⁹⁹. Kartais papildomų lėšų gaudavo ir už ežerų nuomą. Pavyzdžiui, 1580 m. kažkoks ponas (greičiausiai Vaclovas) Agripa už kelių ežerų nuomą sumokėjo 15 kapų gr.¹⁰⁰

Dalį nereguliarių pajamų sudarydavo lėšos, gaunamos iš kitų ūkinių objektų nuomos. Bent keletą kartų paminėtos lėšos, gautos už Panerių ir Adutiškio malūnų nuomą¹⁰¹. Matyt, pajamos už malūnų nuomą būdavo gaunamos dažniau, tačiau greičiausiai iš jų gautą pelną įrašydavo į bendrą pajamų iš konkrečios valdos sumą. Keletą kartų registruose paminėtos lėšos, gautos už muitinių nuomą. Pavyzdžiui, 1585–1587 m. Strešino muitinę (kartu su karčema) nuomojęsis kažkoks Jaroševskis sumokėjo 50 ir 35 kapų gr.¹⁰²

6. Bendras pajamų–išlaidų balansas

Kaip kapitulai sekėsi tvarkyti bendrą nuosavybę, derinti pajamas ir išlaidas, parodo pajamų–išlaidų balansas. Apskaičiavome, kokią dalį pajamų konkrečiais metais sudaro išlaidos, ir taip gavome procentą, kuriuo bendros pajamos yra didesnės arba mažesnės už bendras išlaidas. Dar kartą turime priminti: šaltiniai nėra chronologiškai vientisi, tad idealiu atveju viskas tikriausiai atrodytų kiek kitaip, nors vargu ar bendras vaizdas būtų radikalai kitoks. Gautus rezultatus susisteminome 3 lentelėje, o duomenis apie pajamų–išlaidų santykį pateikėme 1, 2 ir 3 prieduose.

3 lentelė. Teigiamo ir neigiamo pajamų–išlaidų balanso atvejai XVI a. antroje pusėje–XVIII a.

Teigiamas balansas (%)	0–5	5–10	10–15	15–20	20–25	25–30	>30
Atvejų skaičius	16	9	6	7	5	6	7
Neigiamas balansas (%)	0 – -5	-5 – -10	-10 – -15	-15 – -20	-20 – -25	–	–
Atvejų skaičius	6	4	1	0	2	–	–

Kaip matyti iš duomenų, susistemintų lentelėje ir prieduose, daugiausia mums žinomų atvejų pajamų–išlaidų balansas buvo teigiamas (56), o neigiamas – 13 kar-

⁹⁹ LMAVB RS, f. 43–454, l. 2v; ten pat, f. 43–456, l. 2; ten pat, f. 43–460, l. 2; ten pat, f. 43–464, l. 2.

¹⁰⁰ Ten pat, f. 43–453, l. 1.

¹⁰¹ Ten pat, f. 43–446, l. 3v; ten pat, f. 43–560, l. 1v.

¹⁰² Ten pat, f. 43–455, l. 7v; ten pat, f. 43–456, l. 6.

tų. Dažniausiai pajamos būdavo didesnės už išlaidas iki 5 %, tuo tarpu kiti atvejai pasiskirstę daugmaž vienodai. Daugiausia atvejų, kai pajamos viršijo išlaidas daugiau nei 30 %, pasitaikė XVI a. antroje pusėje – keturi, XVII a. tokia padėtis buvo susiklosčiusi du, o XVIII a. – vieną kartą. Didžiausias skirtumas tarp pajamų ir išlaidų fiksuojamas 1602–1603 m., kai pajamos buvo dvigubai didesnės už išlaidas¹⁰³. Palyginti su 1601–1602 m., matyti, kad išlaidos sumažėjo beveik 500 kapų gr.; sudėtinga pasakyti, kokia galėjo būti to priežastis. Kita vertus, prisidėjo ir tai, kad tais metais buvo surinkta daugiau pinigų iš visų žemės valdų ir sumokėta skola iš Ihumeno¹⁰⁴. 1794–1795 m. pajamos viršijo išlaidas beveik 42 %¹⁰⁵, tačiau šiuo atveju dėl itin lakoniško registro sudėtinga pasakyti, kas galėjo prisidėti prie tokio pajamų padidėjimo. Iš 3 priedo matyti, kad XVI a. antroje pusėje (brūkšniuota linija) būta daugiausiai atvejų, kai pajamos viršydavo išlaidas nuo 25 iki daugiau nei 30 % ir vos tris kartus nesiekė 10 %. XVII a. dažniausiai pajamos išlaidas viršydavo nuo 15–20 % ir iki 5 %, tuo tarpu XVIII a. (punktūrinė linija) būdinga „ribinė“ situacija, kai perviršis dažnu atveju nesiekdavo 5 %.

Per XVI a. antrą pusę nepasitaikė nė vieno atvejo, kad išlaidos viršytų pajamas, tačiau XVII–XVIII a. neigiamas pajamų–išlaidų balansas tapo ne tokiau ir retu reiškiniu. XVII a. pasitaikė 6, o XVIII a. – 7 atvejai. Kaip matyti iš 3 lentelės, dažniausiai išlaidos viršydavo pajamas vos dalimi ar keliais procentais.

Nenuostabu, kad į didžiausią finansinę „duobę“ kapitulos ūkis pateko per XVII a. vidurio negandas. Kadangi nėra išlikusio nė vieno laikotarpį nuo 1642–1643 iki 1647–1648 m. atspindinčio registro, sunku pasakyti, kodėl 1647–1648 m. išlaidos viršijo pajamas net 23 %. Lengviau atsakyti, kodėl 1652–1653 m. išlaidos viršijo pajamas beveik 20 %. Tais metais jos ypač sumažėjo iš pagrindines pajamas iki tol duodavusių Strešino ir Kameneco valsčių, be to, dar 20 kapų gr. išaugo išlaidos.

Išvados

Duomenys apie bendras kapitulos kaip korporacijos pajamas ir išlaidas XVI a. antroje pusėje–XVIII a. fiksuoti metiniuose registruose, už kurių sudarymą būdavo atsakingi iš kapitulos narių renkami prokuratoriai. Kaip parodė tyrimas, išlikę registrai atspindi tik dalį viso aptariamo laikotarpio, be to, kai kurie išlikę šaltiniai turi ne visas struktūros dalis.

Bendrų kapitulos pajamų pagrindą sudarė iš žemės nuosavybės (valsčių ir dvarų) gaunamos lėšos. Svarbiausios valdos buvo Strešino ir Kameneco valsčiai, iš kurių iki pat XVII a. ketvirtojo dešimtmečio buvo gaunama didžiausia dalis šios rūšies, o

¹⁰³ LMAVB RS, f. 43–605.

¹⁰⁴ Ten pat, f. 43–493, l. 1–3v.

¹⁰⁵ Ten pat, f. 43–1224, l. 1–2.

neretai – ir visų metinių, pajamų. XVII a. šių valsčių reikšmė sumažėjo dėl dviejų priežasčių. Pirmą, XVII a. dėl gausių dovanojimų išaugo bendra kapitulos nuosavybė. Antra, nuolat didėjo pajamos, surenkamos iš naujų valdų. Kaip galima spręsti iš straipsnyje analizuotų šaltinių, pajamos iš valdų, nepaisant ilgesnių ar trumpesnių pertrūkių, nuolat augo. Vis dėlto tikėtina, kad dalį šio augimo pasiglemždavo infliacija. Nuo XVIII a. vidurio registruose pradėtos fiksuoti pajamos, gautos iš valdose įkeistų sumų palūkanų. Šios lėšos įprastai sudarydavo apie 16–20 % visų metinių kapitulos pajamų.

Pajamos iš kapitulai priklausančių karčemų iki XVII a. pradžios sudarydavo apie 20–30 % (kartais ir daugiau) bendrų pajamų. Daugiausiai lėšų atnešdavo trijų Vitebsko karčemų nuoma. Nedidelės reguliarios pajamos gaunamos iš Špinglių karčemos nuomos. XVI a. antroje pusėje–XVII a. pradžioje minimos dar kelios karčemos įvairiose kapitulos valdose (Adučiškyje, Paneriuose, Braševičiuose ir kt.), tačiau čia gaunamos pajamos buvo nereikšmingos, nedidelės ir nepastovios.

Apie 30 kapitulos jurisdikijoje Vilniuje gyvenančių gyventojų mokamas činšas XVI a. septintąjį–dešimtąjį dešimtmečiais sudarydavo sąlyginai reikšmingą dalį bendrų pajamų (iki 8 %). Vėliau dėl gyventojų nemokumo, miestą siaubdavusių gaisrų bei epidemijų, po kurių kapitula turėdavo bent kurį laiką atidėti činšo rinkimą, tokios pajamos nuolat mažėjo ir XVII a. nesiekė nė 0,3 % bendrų pajamų. Tiek karčemų nuomos, tiek činšo iš jurisdikos dalis sumažėjo XVII a. Įtakos turėjo tai, kad, gausėjant reguliarias pajamas duodančių valdų ir iš jų gaunamų pinigų sumoms, lygiai taip pat sparčiai nedidėjo (arba apskritai nedidėjo) nei karčemų nuomos, nei jurisdikos gyventojų mokamo činšo tarifai.

Dažniausiai Vilniaus kapitulos metinių pajamų–išlaidų balansas būdavo teigiamas ir siekdavo iki 5 %. Stabiliausia buvo XVI a. antroje pusėje, kai dauguma atvejų metinės pajamos solidžiai viršydavo išlaidas. XVII a. būdingi itin dideli svyravimai: 1602–1603 m. pajamos viršijo išlaidas 50 %, o 1647–1648 m. dėl politinių ir ekonominių priežasčių jau išlaidos viršijo pajamas 23 %. XVIII a. buvo būdingas nedidelis teigiamas balansas ir dažni nedideli nuosmukiai, kai išlaidos viršydavo pajamas keliais procentais.

INCOME OF VILNIUS CATHEDRAL CHAPTER IN THE 16TH – LATE 18TH CENTURY BASED ON THE DATA OF INCOME-EXPENDITURE REGISTERS

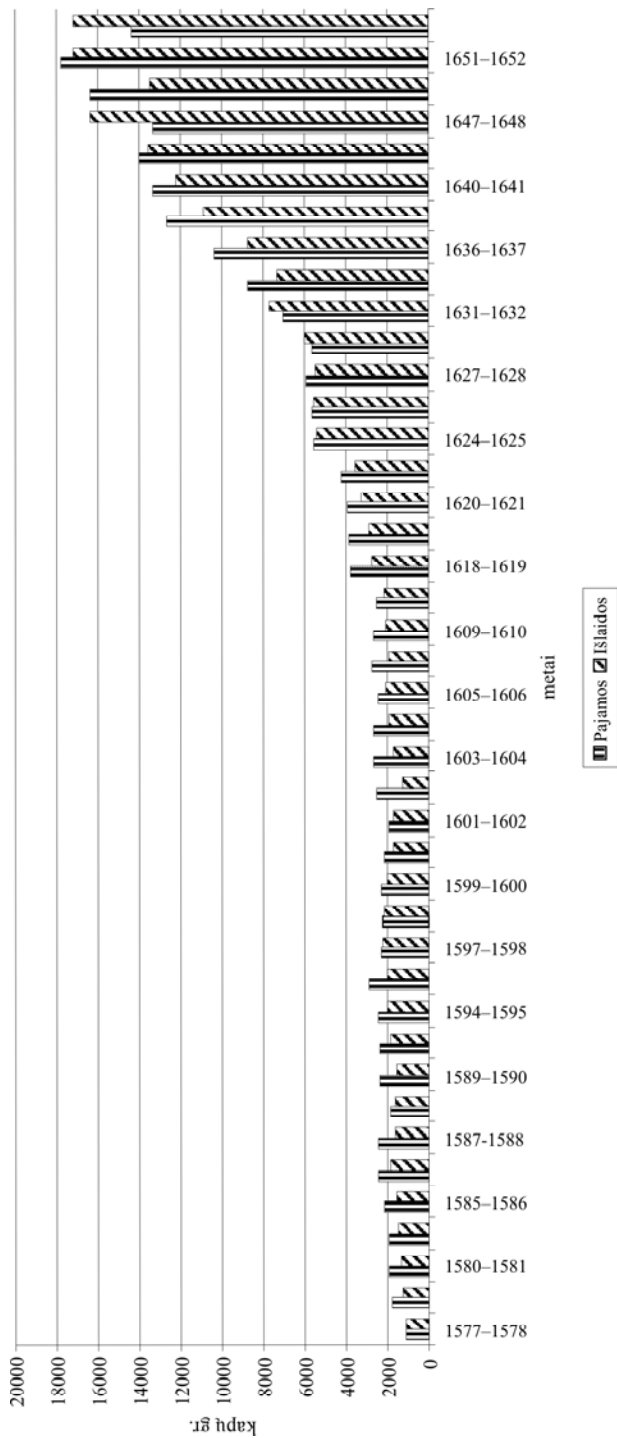
Martynas Jakulis

Summary

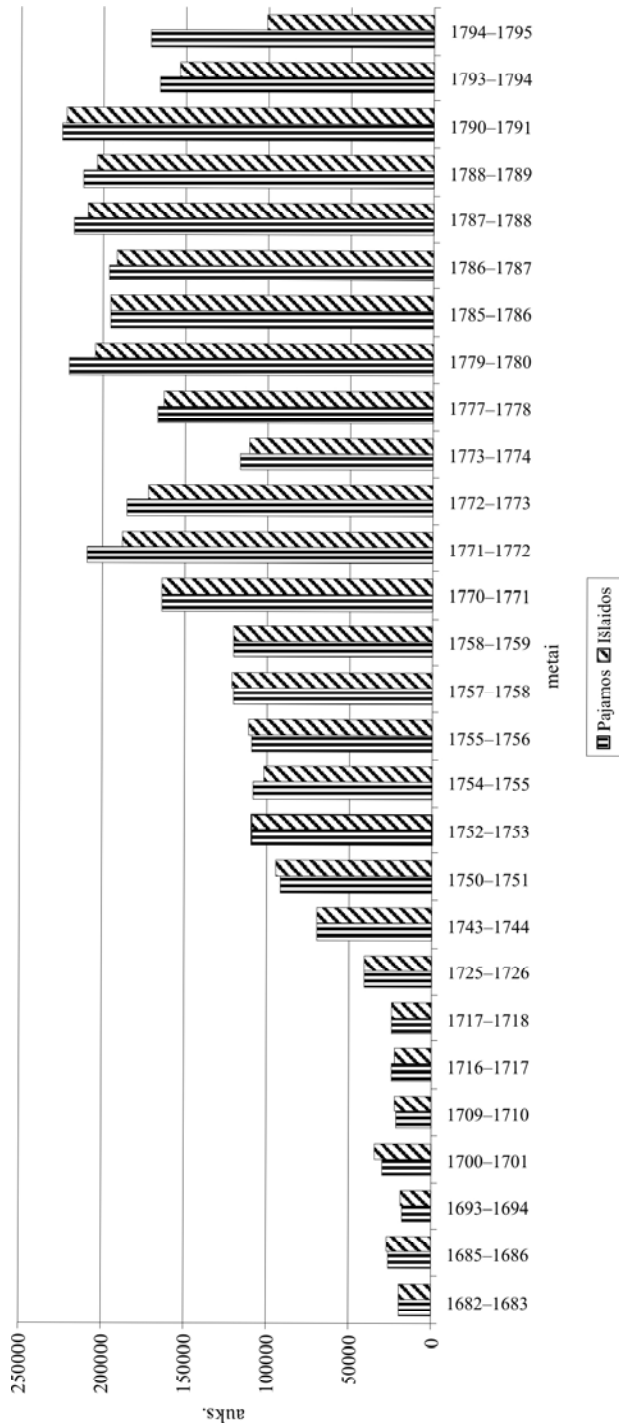
Vilnius Cathedral Chapter established in 1388 by the Bishop of Poznań Dobrogost was lavishly endowed by grand dukes of Lithuania already in the first decades of its existence. In the second half of the 16th century and throughout the 17th century it was also allocated multiple donations from the nobility, higher clergy and other social groups of society which significantly increased the property owned by the cathedral chapter. Although there are quite a few studies analysing the compositional structure and politics pursued by Vilnius cathedral chapter, its financial situation has hitherto not been bestowed adequate attention by historians. This article investigates the annual income received from the common property of the chapter, i.e. the *mensa communis* as well as demesnes, manors, and houses in Vilnius allocated to the canons from the second half of the 16th century to the 18th century. The revenues coming from the common property were used to support the canons, as well as to defray the costs of the chapter as a corporation. The research is based upon the annual income-expenditure registers compiled by capitular procurators. It should be noted, however, that these registers do not cover the whole period and contain significant chronological gaps. The research revealed that the principal and, starting with the 18th century – the only, source of income was land (manors and groups of villages (*districtus, włość*)). The chapter rented part of its property to individual tenants, collecting quitrent (*census*) from the other part through the capitular procurators and local officers (*urzędnik*). Strzeszyn and Kamieniec were among the most profitable, although later, due to multiple donations, the financial significance of these territories declined. Starting with the 1750s, about 16–20% of the general income would come from interest rates of other manors owned by the chapter. Until the beginning of the 17th century the rent of inns, primarily the privileged inns in Vitebsk, was a significant source of income (about 20–30% of annual income). Later, the importance of this source of income declined and in the beginning of the 18th century these inns were distributed to individual canons or prelates. A small part (about 8%) of the general income came from the residents of the capitular jurisdiction in Vilnius who paid annual quitrent. However, insolvency, frequent fires and pestilence made this source of income unreliable and in the 17th century profits were even lower. Inquiry into income-expenditure registers revealed that in most cases the cathedral chapter managed to strike a balance between income and expenditure. The steadiest period was the second half of the 16th century when in most cases income exceeded expenditure by up to 30%. The financial situation witnessed by the 17th century was least stable. It is no wonder that the financial situation of the cathedral chapter was most complex following the Deluge and the Second Northern War which befell in the middle of the century. Financial situation in the 18th century was quite steady, however, expenditure would exceed income more frequently than not.

PRIEDAS

1 priedas. Pajamų-išlaidų santykis 1577–1653 m.

2 priedas. Pajamų-išlaidų santykis 1685–1795 m.

3 priedas. Pajamų-išlaidų balansas XVI a. antroje pusėje–XVIII a.

